

УДК 821.161.3-2:811.161.3'373.23:130.2:008

**ДУХОЎНАЯ КУЛЬТУРА БЕЛАРУСІ І СВЕТУ
Ў ЛЮСТЭРКУ ІМЕНАСЛОВУ П'ЕСЫ ЗІНАІДЫ ДУДЗЮК
“МІКОЛА ГУСОЎСКІ”**

Мэта працы – выявіць структурна-стылістычныя тыпы ўласных імёнаў, вызначыць іх функцыянальныя асаблівасці ў гістарычнай драматургіі З. Дудзюк. Выяўлены культурна абумоўленыя канатацыі, якія суправаджаюць асабовыя імёны ў іх афіцыйных і неафіцыйных формах, у выкарыстоўваемых этыкетных формулах зносін, характэрных для перыяду ўзаемадзеяння каляндарных і язычніцкіх імён. Ахарактарызавана культурна-гістарычная інфармацыя “фонавых” онімаў: тапонімаў, тэонімаў, агіёнімаў, бібліёнімаў. Праведзена класіфікацыя ўстарэлых паэтонімаў з пункту гледжання іх суадносінаў з кампанентамі сучаснага іменаслову. Выдзелены і ахарактарызаваны гістарыёнімы. Асаблівая ўвага надавалася асэнсаванню ролі кантэксту ў раскрыцці сэнсавых і эмацыйна-экспрэсійных магчымасцяў паэтонімаў.

Ключавыя словы: *онім, паэтонім, антрапонім, тапонім, гістарыёнім, тэонім, агіёнім.*

Мікола Гусоўскі – славуты культурны дзеяч эпохі Адраджэння, сучаснік Францыска Скарыны. Пяру Гусоўскага належаць болей за дзесяць вершаў, тры паэмы, самая вядомая з якіх – “Песня пра зубра”. М. Гусоўскі напісаў узнёслы твор пра беларускую зямлю, пра яе людзей, славурых валадароў, прыроду, жывёльны свет гэтага краю, пра любоў і нянавісць, жыццё і смерць, вайну і мір.

Сучасныя аўтары звяртаюцца да гісторыі славутага паэта, праз асэнсаванне жыцця і творчасці якога імкнуцца вырашыць адвечныя пытанні прызначэння Чалавека на зямлі.

У п'есе Зінаіды Дудзюк “Мікола Гусоўскі” прадстаўлены падзеі таго часу, калі славуты мысляр, творца, дыпламат жыў у Рыме, уваходзіў у склад пасольства Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага. Менавіта ў гэты перыяд ім была напісана “Песня пра зубра” – сардэчнае прызнанне ў любові Айчыне. Падчас чумы, якая ахапіла Вечны горад, пры адсутнасці падтрымкі, страціўшы аднадумцаў, стварае паэт узнёслы гімн Радзіме.

Узнаўляючы падзеі XVI стагоддзя, Зінаіда Дудзюк актуалізуе нацыянальна-культурную інфармацыю іменаслову, які з’яўляецца каштоўным помнікам матэрыяльнай і духоўнай культуры Сярэднявечча. У анамастычных даследаваннях не раз заўважалася, што імёны маюць важнае значэнне не толькі як матэрыял мовы, але і як увасабленне культуры нацыі. Апошні прадстаўнік “сярэбранага стагоддзя” рускай філасофіі Аляксей Фёдаравіч Лосеў пісаў: “Іменем і імёнамі пранізана ўся культура і ўсё чалавечае быццё. У слове і асабліва ў імені – усё наша культурнае багацце, накопленае на працягу стагоддзяў” [3, с. 28]. Імя ўласнае – факт культуры, які ў многім вызначаецца духоўным вопытам народа, гістарычнымі ўмовамі фарміравання этнасу.

Галоўнае імя мастацкага тэксту – загалолак “Мікола Гусоўскі” – адносіцца да прадметна-апісальнага тыпу, называючы галоўнага героя твора – дыпламата, мысляра, паэта.

Ядро анамастыкону твора – антрапонімы. У п’есе адлюстраваны іменаслоў перыяду ўзаемадзеяння кананічных і язычніцкіх імён. У ліку персанажаў твора – рэальныя гістарычныя асобы. На старонках твора сустракаюцца онімы-сучаснікі, якія адпавядаюць асноўнаму часу разгортвання дзеяння п’есы (імёны пасла і біскупа плоцкага Эразма, яго сакратара і паэта Міколы Гусоўскага, рымскіх пап Льва і Андрыяна, польскага караля Жыгімонта) і онімы-рэтраспекцыі (імёны князёў балта-славянскіх дзяржаў Вітаўта і Аляксандра). У ліку адзначаных імён як язычніцкія: Вітаўт (балцкае імя-пажаданне весці народ [1, с. 21]); так і хрысціянскія: Аляксандр (грэч. ‘абаронца людзей’ [1, с. 13]). Ва ўспамінах пра мінуўшчыну паэт гераізуе часы суровых і справядлівых валадароў:

*Стараюся. Хутка, напэўна, змагу завяршыць...
Не ведаю, можа, зачаста раблю адступленні,
Пра нашу гісторыю хочацца нешта сказаць,
Пра вялікіх князёў Вітаўта і Аляксандра... [2, с. 80]*

*Гэтая згадка карэннем сваім пранікае
Ў княжанне Вітаўта ў пару найвышэйшага ўздыму
Княства Вялікалітоўскага. З мэтай падтрымкі
Боегатоўнасці будучых рэкрутаў з вёсак
Князь і загадваў ствараць у сваіх уладаннях
Лагер ваенны пры кожным паселішчы ў пушчах [2, с. 83]*

Імёны персанажаў (гэта галоўным чынам рэальныя гістарычныя асобы) адпавядаюць мадэлям іменаслову XVI ст. Частка герояў носіць хрысціянскія імёны іншамоўнага паходжання, запазычаныя з грэчаскай: Мікола (грэч. ‘пераможца народа’ [1, с. 34]), Леў (грэч. ‘леў’ [1, с. 31]), Андрыян

(грэч. ‘мужны, храбры’ [1, с. 14]), Эразм (грэч. ‘каханы’ [1, с. 50]), стара-нямецкай мовы: Жыгімонт (ст.-ням. ‘перамога і абарона’ [1, с. 26]). Ужыта ў кантэксце твора З. Дудзюк і язычніцкае імя Спартанус. што ў перакладзе з лацінскай мовы азначае “жыхар Спарты”, часам гэтак імя таксама перакладаюць як “тапталынік”, “той хто топча, папірае” [1, с. 43]. Пісьменніцай у кантэксце п’есы была актуалізавана этымалагічная семантыка паэтоніма: падчас чумы рымлянін Спартанус, папіраючы пастулаты хрысціянскай веры, прыносіць ахвяры паганскім багам:

*Спартанус адцяў рог у быка і шэпча замову.
Ён чараўнік, валодае цёмнаю сілай замовіць чуму* [2, с. 89].

Заўважым, што імя галоўнага героя п’есы – Мікола – паслядоўна ўжываецца ў форме, што з’яўляецца носьбітам канатацыі нацыянальна-культурнай спецыфікі. Форма грэчаскага паводле паходжання імені ілюструе фанетычныя і марфалагічныя асаблівасці, характэрныя ўсходнеславянскім мовам: замену /н/ на /м/: Мікалай ← Николай, замену канцавога склада /ай/ на /а/: Мікола ← Мікалай. Носьбітам нацыянальна-культурнай інфармацыі з’яўляецца прозвішча Гусоўскі. Як сцвярджае В. Чаропка, антрапонім гэты ўтварыўся ад тапоніма: “Ягонае прозвішча магло паходзіць ад назвы роднай вёскі ці мясціны Гусава, Гушчава ці Усы, прынамсі апошняю назву мае прыток Дняпра” [4, с. 4].

У рэпліках персанажаў п’есы ўжыты формы наймення, якія адлюстроўваюць здольнасць антрапонімаў выступаць у якасці этыкетных знакаў – сацыяльна зададзеных паказчыкаў і сродкаў рэгулявання міжасобасных адносінаў. З дапамогай імён як этыкетных знакаў устанаўліваюцца сацыяльныя адносіны “старэйшы” – “малодшы”. Так, паэт называе свайго патрона, пасла Эразма, па імені ў спалучэнні з паказчыкам сацыяльнага рангавання, часам ужытага ў клічнай форме: “Дзякую, пане Эразм, за давер і надзею” [2, с. 77].

Пасол жа называе свайго сакратара выключна па імені:

*Дзіўны аповед. Загадваю ўзяцца за працу, Мікола,
Каб успаміны свае, пераліўшы ў памер вершаваны,
Песняй зрабіць і пра нас, і пра нашы аблавы* [2, с. 77].

Значнае месца ў анамастыконе п’есы займаюць так званыя “фонавыя онімы”. Сродкам увасаблення прасторава-часавых адносін у творы Зінаіды Дудзюк з’яўляюцца эргонім (Пасольства Вялікага Княства Літоўскага і Каралеўства Польскага), тапонімы – геаграфічныя найменні замежжа (Рым, Еўропа). Ва ўспамінах творцы гучаць назвы роднай зямлі:

*І ў Белавежы ў час аблаў паляўнічых
Гэткім жа чынам адольваюць дужага зубра.
Трэба сказаць, што такога магутнага звера
Шчасная доля, як дзіва часоў першабытных,
Толькі шчэ ў нас захавала пад зоркай Палярнай [2, с. 76].*

*Колькі нагледзеўся смерці, наслухаўся енку
Ў пушчах, пакуль мяне, сына, вучыў палясоўшчык!
Рэкі лясныя, Дняпра паўнаводную строму
Пераплываў я з канём у пагоні за зверам [2, с. 83].*

Стварэнню гістарычнага каларыту спрыяюць таксама ўжытыя ў кантэксце п'есы ўстарэлыя тапонімы, Найперш гэта гістарыёнімы – найменні краін, якія зніклі з палітычнай і геаграфічнай карты, напр.: Рэч Паспалітая 'аб'яднаная польска-літоўская дзяржава з часу Люблінскай уніі', Вялікае Княства Літоўскае 'беларуска-літоўская дзяржава'.

Ва ўспамінах і разважаннях Гусоўскага – адукаванага чалавека Сярэднявечча – гучаць імёны антычных багоў – міфонімы:

*Кожную восень, і недзе мо з тыдзень, не болей
Цягнецца свята Венеры, і шалы юнацтва
З бою бяруцца. У гэту пару насалоды.
Мыкае пушча [2, с. 79].*

*Мода – наш біч, і не дзіва, што ўсе праслаўляюць
Шалы Юпітэра і блазнаванні Юноны [2, с. 81].*

Шчырая рэлігійнасць Міколы Гусоўскага выяўляецца ў ягоным звароце да Бога і святых з мальбой аб паратунку ў час чумы і просьбамі аб выратаванні душ людзей. У зваротах гэтых выкарыстоўваюцца найменне хрысціянскага Бога (тэонім), імёны святых (агіёнімы) і назва цудадзейнага абраза (іконім):

Ва ўладзе Усявышняга Бога нашыя справы і душы [2, с. 87].

*Нават калі б разарвалі на часткі маё знямоглае цела,
Не мог бы й тады паверыць, што ў Рыме, дзе вера Хрыста
Жывільна дыхае ў сэрца, магчымы такія аблуды.
Рым, ты няздатны ўспомніць, як некалі Божая маці
Цябе ад чумы ратавала. Як пра такое забыць?
Людзі з малітваю неслі абраз Багародзіцы-Панны,
Маліліся – і прыйшоў з нябёс паратунак [2, с. 89].*

*Боская Маці, Прачыстая Дзева Марыя,
Чуеш імя сваё ў песні і бачыш, напэўна,
Як затрымцела рука вершатворцы?
Раб твой пакорлівы слёзную гэту малітву
Шле да цябе, баючыся: а можа, не прымеш? [2, с. 92].*

У прамовах Міколы Гусоўскага і біскупа Эразма анімізуюцца (становяцца ўласнымі імёнамі-паэтонімамі) назоўнікі – ключавыя словы твора пра лёс і духоўную спадчыну гуманіста, шчырага верніка, паэта: Чалавек, Айчына, Радзіма, Бог:

*Быццам магчыма вызваліць чалавека
Ад любові да ўласнай Радзімы [2, с. 79].*

*Ты жыў для Айчыны, дзяліўся з бліжнімі хлебам,
І дабрынёю, і шчырасцю ўласнай душы [2, с. 87].*

*О заступіся за нас! Праз любоў да Чалавека.
Бацька наш Бог і абраў цябе сам, і паставіў
Першай заступніцай людю, і ты заступіся!
Як птушаняты ў нягоду пад матчына крылле,
Так пад тваю абарону мы прыбягаем [2, с. 92].*

Паэтычная анамастыка гістарычнай п’есы Зінаіды Дудзюк – своеасаблівы пласт лексічнай структуры мастацкіх твораў. Аснову антрапанімікону твора берасцейскай пісьменніцы складаюць каляндарныя імёны іншамоўнага паходжання. Іменаслоў гістарычнай драматургіі заснаваны на рэальным іменніку XVI стагоддзя. Аўтарка падбірае сваім героям імёны ў маўленчых формах, тыповых для пэўнага сацыяльнага поля, якое адносіцца да перыяду панавання хрысціянскіх імёнаў.

Тапонімы, эргонімы, агіёнімы, тэонімы адыгрываюць важную ролю ў фарміраванні хранатопных межаў твора, вызначаючы месца дзеяння, паказваючы на час разгортвання падзе, выражаючы светапогляд шчырага верніка Міколы Гусоўскага.

1. Барыс, С. Як у нас клічуць? : Беларускія імёны / С. Барыс. – Мінск : Медысонт, 2010. – 124 с.

2. Дудзюк, З. Мікола Гусоўскі / З. Дудзюк // Гістарычныя драмы. – Брэст, 2016. – С. 75–93.

3. Лосев, А. Ф. Логос – Імя – Космос / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1997. – 790 с.

4. Чаропка, В. Мікола Гусоўскі / В. Чаропка // Звязда. – 2018. – 18 чэрвеня. – С. 4.